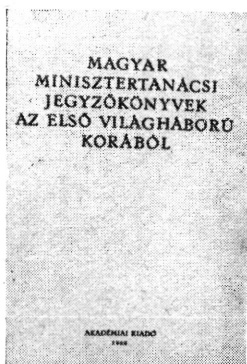

MAGYAR MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ KORÁBÓL.

1914—1918.

(A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. 8.
Összeállította Iványi Emma.) Akadémiai Kiadó. Bp. 1960. 581 oldal.

Aligha járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy a XX. század történetének megismerése az embereknek ma már szinte elemi kultúrészükségletükké vált. Az emberek közül mind többen és többen kíváncsiak arra, és szeretnék tudni, hogy például — milyen volt a dolgozók élete a dualista monarchia fennállása idején, valamint a negyedszázados ellenforradalmi rendszerben, milyen erők s miért robbantották ki a két világháborút, az imperializmus vajon valóban a proletárforradalmak korszaka-e, miképpen megy végbe a tőkés gyarmati rendszer szétesésének a folyamata, — és így tovább. Éppen ezért csak helyeselni lehet a magyar történettudomány azon törekvését, hogy a most ké-

szülő perspektivikus munkaprogram középpontjába a legújabb kor történetének komplex feltárását és feldolgozását állítja. Nem vitás, hogy népünk — a szocializmus építése közben, amikor még létezik a kapitalista környezet —, éppen, e program megvalósulása által jut majd olyan rendkívül gazdag történeti ismeretanyag birtokába, amelynek felhasználása sokkalta kevesebb és egyszerűbb transzpozíciót igényel, mint bármely régebbi kor tapasztalatainak hasznosítása.

Az Iványi Emma levéltáros-történész összeállításában megjelent „Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914—1918” című forráskiadvány is a legújabb kor történetének megismeréséhez nyújt hasznos segítséget.

Igaza van a szerzőnek abban, hogy a könyv „még a nem történész olvasók érdeklődését is szolgálhatja”. Miért ne, — de ne gondolja senki, hogy a forráskiadvány elolvasásával egyben az első világháború történetét is meg lehet ismerni. Szó sincs róla, — sőt a források (a miniszteri

előterjesztések és a minisztertanácsi határozatok) lényegének megértése egyenesen feltételezi a világháború történetének áttekintő jellegű ismerését. A forrásokból azért nem lehet nyomon követni a világháború történetét, mert a minisztertanácsi ülések nem foglalkoztak az események regisztrálásával. Mivel pedig a forrásgyűjteményt elsősorban a kutató-történészek veszik a kezükbe, akik a világháború eseménytörténetét viszont jól ismerik, szükségtelemmé vált, hogy a kötet bevezető tanulmánya ismertesse a világháború lefolyását. (Az egyes dokumentumoknak a világháború történeti keretébe való beleillesztését — esetenként és szükséghez mérten — utaló jegyzetekkel végezte el a szerző.)

A bevezető tanulmány — nagyon helyesen — a minisztertanácsi jegyzőkönyvek forrásértékére vonatkozóan ad kimerítő útbaigazítást. Ismerteti a magyar minisztertanács hatáskörét, a minisztertanácsi ülések rendjét és lefolyását, a jegyzőkönyvek elkészülésének módját, a kormányokat, s azt, hogy a dokumentumok közlése milyen módszerrel történt. A bevezető tanulmány elolvasása nélkül aligha érti meg az olvasó, hogy miért olyan megdöbbentően darabosan, házagosan és homályosan tartalmazzák a dokumentumok a világháború magyar vonatkozásait.

Annak, hogy a magyar minisztertanácsi ülések miért nem foglalkoztak olyan országos jellegű kérdésekkel, amelyek határozottan befolyásolták a háborús események irányát, a tanulmány szerint két oka volt. Először. A magyar minisztertanács hatásköre rendkívül korlátozott volt. A magyar minisztertanács csak olyan kérdések eldöntésére volt hivatott, amelyek károsan nem befolyásolhatták a monarchikus ösztirodalom érdekeit. Azokban a főbenjáró ügyekben, amelyekben a döntés joga a királyt illette, a magyar minisztertanácsnak csak véleményezési joga, javaslattevő szerepe volt. Gyakran megtörtént azonban az is, hogy a szakminiszterek — a minisztertanács kiiktatásával — közvetlenül a királyhoz küldték el az előterjesztést. Előfordult továbbá, hogy a közös minisztériumok a magyar minisztertanács tudta és beleegyezése nélkül érintkeztek az illetékes magyar szakminisztériumokkal. Szokásossá vált, hogy bizonyos, úgynevezett kényes, bizalmas ügyeket a minisztertanács meg sem vitatott, hanem azok megbeszélése magánjellegű összejöveteleken került napirendre, aminek írásos nyoma természetesen nem maradt az utókor számára.

Rámutat a bevezető tanulmány arra is, hogy 1. azon ügyek miniszteri előterjesztései, amelyeket a minisztertanácsi üléseken eredetileg meg akartak vitatni, de valamilyen ok miatt mégis lekerültek a napirendről, az illetékes szakminisztériumok levéltárában megtalálhatók; 2. rendszerint csak az írásban előre beterjesztett ügyeket tárgyalta és foglalta jegyzőkönyvbe a minisztertanács, de megvitatott olyan kérdéseket is, amelyekről nem készült előzetes írásos előterjesztés, s nem minden vitát (határozatot) vezettek jegyzőkönyvbe; 3. a jegyzőkönyvek nem szó szerint készültek: a viták szövege „hozzászólás” megjelöléssel került bele a jegyzőkönyvbe, a „kényes” „hozzászólások”-at pedig elhallgatta a jegyzőkönyv vezetője.

Felmerül tehát a kérdés, ha az olvasó a forráskiadványból nem fogja megismerni az első világháború történetét, mi értelme van annak, hogy tanulmányozza a dokumentumokat? A kérdés ilyen felvetése persze hely-

telen, mert a minisztertanácsi jegyzőkönyvek tanulmányozása során nagyon sok olyan háborús jelenség mélyére láthat az olvasó, amelyeknek megértése nagy mértékben hozzásegíti őt a történeti jelenségek tisztázásához.

Többek között:

a) Az 1914. május 1-én megtartott minisztertanácson báró Hazai Samu honvédelmi miniszter bejelentette, hogy a honvédelmi tárcánál 1914-ben 3 millió 29 820 korona túlkiadással kellett számolni. A túlkadás nagyobb hányadát az 1913-ban felállított 18 honvédségi ágyúsüteg emésztette volna fel. (Az 1868-as véderőtörvénnyel létrehozott honvédség tüzéséggel sokáig nem rendelkezett. Ennek folytán a honvédség csak karhatalmi feladatok ellátására volt alkalmas. A Habsburgok 1868-ban még nagyon élénken emlékeztek 1848–49-re, s nem engedték meg azt, hogy a honvédség — tüzéséggel — hadműveletekre is alkalmas legyen.)

Kérdés, hogy milyen következtetéseket vonhat le az olvasó e miniszteri előterjesztésből? Mindenekelőtt azt, hogy — mint minden ország ez időben — Ausztria-Magyarország is hatalmas erőfeszítéseket tett a haderő ütőképességének emelése érdekében, s ennek során a tüzéség fejlesztése került előtérbe. Másodszor: a küszöbön álló világháború arra kényszerítette a Habsburgokat, hogy beleegyezzenek a magyar honvédtüzéség felállításába és fejlesztésébe. Harmadszor pedig: a magyar uralkodó osztályok is aktív részesei akartak lenni a zsákmányszerző háborúnak, ami viszont lehetetlen lett volna, ha a magyar haderő önálló hadműveletekre alkalmatlan (vagyis nincs tüzésége).

b) Ismeretes, hogy a központi hatalmak 1914-ben gyorsleflyású háborúra számítottak. Kiténik ez a magyar minisztertanács 1914. augusztus 21-i ülésének azon napirendi pontjából is, amely az aprópénz szaporítását tárgyalta. „A törvényhozás engedélye ehhez az intézkedéshez a háborús állapotok megszűntével utólagosan fog kieszközölni.” Gondolt-e a Tisza-kormány ekkor arra, hogy a világháborúnak csak 1918 őszén lesz vége?! Biztos, hogy nem, — de egy esztendővel később, amikor a merész hadászati tervek sorra kudarcba fulladtak, már be kellett látnia, hogy „nincsen kizárva annak a lehetősége, hogy a háború a jövő március haván túl is el fog tartani.” (1915. szeptember 24.)

c) „A kormányok — a tőkés osztály intézői” — mondotta Lenin, s nyilvánvalóan nem robbantanának ki háborúkat, ha azok nem a tőke hasznát eredményeznék, úgy is, hogy idegen népeket rabolnak ki, úgy is, hogy az alattvalókat fosztják ki —, ugyanakkor nem átalják banditizmusukat könyörületesen látszó szavak és cselekedetek mögé rejteni. Magyarországon például 1914 őszén a nagyobb pénzintézetek 4 000 000 K alaptőkével „Magyar Hadi Hitelintézet Rt” néven új hitelintézetet alapítottak „a kereskedői és iparososztály üzleti igényeinek... megkönnyítésére.” A pénzügyminiszter kijelentette, hogy az új hitelintézet nem nyereségszerzésre alakult. „Az intézet alapítóinak az a kérélmé” — mondta tovább a pénzügyminiszter, — „hogy a pénzügyminiszter az államkincstár nevében szavatosságot vállaljon az esetleges veszteségekre nézve”. Bizonyos, hogy az iparosok és kereskedők a hitelt nem kamatmentesen kapták, az is nyilvánvaló, hogy a kamatláb sem a legalacsonyabb volt. Hol volt akkor hát a pénzmagnások önzetlensége? Hol volt

a kockázat, ha a pénzügyintézetek nem veszíthettek az üzleten, mert az állam kezességet vállalt a kereskedőknek és az iparosoknak folyósított összegért? S ha valamelyik adóst még a „Magyar Hadi Hitelintézet Rt” pénze sem segítette ki a csődből, vajon ki egyenlítetté le az állam adósságát? A dolgozók, mert azoknak kellett a háború összes terhet viselniük, a tőkésék vagyona pedig tovább növekedett. Az állam — a kormányon keresztül — egészen a tőkésék függőségében került. A bankok adták hadihitel formájában a pénzt, amit a kormány háborúra költött. S hogy a jóviszony közöttük továbbra is megmaradjon, a pénzügyminiszter „a romániai ásványolajterületek kihasználása céljából, a Magyar Általános Hitelbankkal és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal oly értelmű megállapodást létesített, amely szerint nevezett pénzügyintézetek az említett célra 3 640 000 K alaptőkével részvénytársaságot alapítanak.” (1917. július 27.)

d) 1918 októberének utolsó napjaiban, — amikor már minden kétséget kizáróan bizonyossá vált, hogy a központi hatalmak elveszítették a háborút, a monarchia hadvezetősége mégis a végsőkig folytatni kívánta a harcot —, a magyar katonák határozottan kijelentették: Ausztriáért nem hajlandók vérüket áldozni. A magyar katonák e kijelentése szinte tételes megfogalmazása volt a magyar dolgozók eltökélt függetlenségi törekvésének. A magyar uralkodó osztályok habsburgista képviselői persze más nézetet vallottak, s mindent elkövettek, hogy a dualista birodalom — még alkotmány sértés árán is — fennmaradjon. Az 1915. február 20-i minisztertanács például — alkotmányellenesen — hozzájárult a honvédelmi miniszter azon kéréséhez, hogy magyar honos katonákat (48 000 fő) az osztrák honvédség rendelkezésére bocsásson, tekintettel arra, hogy Galícia és Bukovina orosz megszállás alá került s ennek következtében három (galíciai) hadtest hadkiegészítése nehézségekbe ütközött.

e) Az, hogy a magyar uralkodó osztályok felső rétege — a Habsburgok-iránti hódolattól és érdekektől vezérelve — Magyarországnak Ausztriához való tartozását tekintette az uralkodó „magyar” politika sarkkövének, egyáltalán nem zárta ki annak tényét, hogy felemelje szavát, ha anyagilag hátrányos helyzetbe került. Így például, amikor a háború második évében újra meg újra behívásokat kellett elrendelni az élő erők pótlására, az 1915. szeptember 24-i minisztertanácson Tisza István határozottan tiltakozott az ellen, hogy elsősorban az ipari munkások mentessenek fel a katonai szolgálata alól. Hogy miért? Azért, mert Ausztria a monarchia ipari állama volt, az osztrák tőkésék haszná az ipari munkások kezénél növekedett, Magyarország pedig mezőgazdasági ország volt s a földbirtokosok a mezőgazdasági munkások kizsákmányolása árán gazdagodtak meg.

f) A háborús propaganda azzal bódította a tömegeket, hogy Ausztria-Magyarországnak egy országgal szemben sincs területi igénye, a monarchia csupán Szerbiát szándékozott megbüntetni Ferenc Ferdinánd meggyilkolásáért és monarchiaellenes magatartásáért. Továbbá: Magyarország csakis lovagiaságból lépett be Ausztria oldalán a háborúba s a magyar uralkodó osztályokat semminemű anyagi érdek sem vezérelte az 1914-es háborúban. Voltak, akik ezt el is hitték. Pedig, ha a hívő emberek

beletekinthettek volna akkor a magyar minisztertanács 1915. október 2-i ülésének a jegyzőkönyvébe, könnyen meggyőződhetek volna a szemenedett hazugságról. E szóban forgó jegyzőkönyv arról beszél, hogy a magyar uralkodó osztályokat is a konkra való éhség készítette a háborúba, mondván: ha Ausztria a háború befejezése után orosz–lengyel területeket anektál, akkor Magyarország Bosznia—Hercegovinára és — esetleg — Dalmáciára tart igényt. Vagy: „határkiigazítás végrehajtása nélkül békét kötni lehetetlen” Romániával. (1918. március 7.)

g) A magyar uralkodó osztályok kormányzati rendszerében fontos szerepet töltött be a nemzetiségek guzsbakötése. Ha tettek is némi jogi és kulturális engedményeket a nemzetiségeknek, arra azonban nagyon vigyáztak, hogy a gazdasági erőforrások a magyarok kezében maradjanak. S amikor a magyar birtokosok a háború folyamán egymás után mentek tönkre, földjeiket pedig a nemzetiségek módosabbja sorra megvásárolták, a kormány azonnal közbelépett. Megbízta a Magyar Földhivatalintézetek Országos Szövetségét, hogy egyrészt állami kölcsönrel kísérelje meg a birtokosok csődbejutásának elhárítását, másrészt pedig vásárolja meg az árverés alá kerülő földingatlanokat, s azokat magyar haszonbérletnek adja ki. A kormány e határozatával természetesen azt is el akarta érni, hogy megőrizze társadalmi tömegbázisát.

h) Minél tovább tartott a háború, annál nehezebb lett a bérből és fizetésből élő dolgozók helyzete. Már 1914-ben elburjánzott az uzsora, a lánckereskedelem, az árdrágítás stb. A lakosság létfontosságú közszükségleti cikkekkkel való ellátása egyre nehezebbé vált. Felütötte fejét az elégedetlenség s ennek nyomán a forradalmi hangulat. A kormány, hogy enyhítsen valamit a dolgozók rendkívül rossz életkörülményein s ezzel „kimentse” őket a forradalom árjából, időnként segélyeket és illetményemelést fogantatosított. Ez azokban — miként azt 1918 október 31-e bebizonyította — nem sikerült.

A munkásmozgalom balratolódása 1917 márciusától kezdve, hogy Oroszországban győzött a februári polgári demokratikus forradalom, mind gyorsabbá vált. Ezt még a kormánynak is el kellett ismernie. 1917. augusztus 10-én a honvédelmi miniszter olyan utasítás-tervezetet terjesztett a minisztertanács elé, amelyben arról volt szó, hogy miként fogantatosítanak katonai intézkedéseket a hadiüzemekben sztrájkok esetén. Azt, hogy az üzemek militarizálása elsősorban politikai érdekből történt, a minisztertanács 1918. február 7-i ülése vallotta be: „közismert ugyanis, hogy a militarizálás legnagyobbbrészt oly vállalatokra és üzemekre terjed ki, amelyeknek munkásai megbízhatatlan, sőt nyugtalan magatartást tanúsítottak, úgy hogy az állam érdeke egyenesen megkívánta az illetőknek a teljes katonai fegyelem alá való helyezését”. Nagyon jól tudták az uralkodó osztályok tagjai, hogy egy olyan tömegmozgalom, amelynek élharcosai és vezetői a munkásság köréből kerülnek ki, a fennálló társadalmi rendet forgatja ki a sarkából. „Az ország ipari városai s főleg Budapest forradalmi tendenciákkal teljesen alá van aknázva” — állítja a minisztertanács ugyancsak 1918. február 7-i ülésén szerkesztett jegyzőkönyv. „A társadalmi rendet a készülő tömegsztrájkok és forradalmi mozgalmak legkomolyabban veszélyeztetik.”

A kormány, hogy megakadályozza a forradalmat, mindenekelőtt a

forradalmárok felkutatására és elfogására adott utasítást. Intézkedett, hogy a vidékre utazó „izgatókat” — többek között Landler Jenőt — le tartóztassák, egyes szakszervezeti vezetőket bevonultassanak katonának, az erősen baloldali munkáségyesületeket feloszlassák stb. S hogy a mind fenyegetőbb forradalmi veszélyt elháríthassa, komoly erőfeszítéseket tett a csendőrség akcióképességének biztosítására. Felemelte a csendőrök illetményét, (hogy még odaadóbban szolgálják a „közrendet”) s megnövelte a csendőrség létszámát. A minisztertanács 1918 február 28-i határozata értelmében a honvédelmi miniszternek fel kellett mentenie a csendőröket és a rendőröket a katonai szolgálat alól, mivel az akkor rendelkezésre álló csendőr- és rendőrállomány a megszorított „állambiztonsági” feladatok elvégzésére kevésnek bizonyult. Végeredményben: akkor, amikor a frontok élőerővel való táplálása emberhiány miatt amúgy is egyre nehezebbé vált, a kormány több ezres létszámkiegészítést rendelt el a csendőrség javára, — következésképpen: az uralkodó osztályok — mindennél jobban — a fennálló társadalmi rend megóvására törekedtek.

A szóbanforgó kiadvány, — amelyben a bevezető tanulmány a dokumentumokkal valóban szerves egységet képez —, tehát a magyar könyvkiadás hasznos terméke. Feltárul benne a sokak által elátkozott múlt képe: amikor Magyarország csak formálisan volt független, mert a habzburg-bérenc magyar nagyúri arisztokrácia elképzelhetetlennek tartotta az Ausztriától való teljes elszakadást, s amikor a magyar kormány bűnös tudattal belevitte népünket az első világháborúba, támogatta az uralkodó osztályok háborús haszonlesését, de jóformán semmit sem tett a dolgozók nyomorúságos életkörülményeinek enyhítésére, sőt mindent elkövetett az elégedetlenség, a forradalmi hangulat felszámolására. A forráskiadvány a bizonyítékok egész sorát tartalmazza arra vonatkozóan, hogy az első világháborút az imperialista kormányok robbantották ki, a hadviselés egész terhét a dolgozó tömegeknek kellett viselniük — s mint igazságtalan, rabló háborúnak szükségszerűen érlelnie kellett a proletárforradalom előfeltételeit.

-B. J.